

VI. IN MEMORIAM

Jerzy Senkowski (1925-2005)

17 sierpnia 2005 r. zmarł w Warszawie emerytowany docent na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, dr Jerzy Adam Senkowski. Historię prawa polskiego uprawiał przez 58 lat. Osobistym doświadczeniem obejmował prawie całą działalność Wydziału po II wojnie światowej.

Urodził się 8 marca 1925 r. Dzieciństwo spędził na Górnym Śląsku, gdzie Jego ojciec, Franciszek, miał w powiecie pszczyńskim majątek rolny. Matka, Ludwina z domu Janas, była góralką. Szkołę powszechną ukończył w Bieruniu Nowym. W 1939 r. czternastoletni już druh Chorągwi Śląskiej obserwował niemiecką dywersję i przynosił meldunki. W czerwcu 1941 r. został przymusowo zatrudniony jako goniec w fabryce gumy i benzyny w Oświęcimiu. Uciekł stamtąd we wrześniu 1943 r. do Krakowa i zaangażował się w pracę konspiracyjną. Na tajnych kompletach przygotowywał się do egzaminu dojrzałości. Złożył go w 1944 r. przed Komisją dla Młodzieży z Ziem Zachodnich. Po maturze na konspiracyjnych kompletach Tajnego Uniwersytetu Jagiellońskiego rozpoczął studia prawnicze. Poznał wówczas profesora Jakuba Sawickiego, który po wysiedleniu z Warszawy podjął wykłady na tajnym Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Równocześnie do 18 stycznia 1945 r. był żołnierzem I batalionu (szturmowego) 1 Pułku Podhalańskich Armii Krajowej Zgrupowania „Olza” Śląska Cieszyńskiego, który prowadził działania na Podhalu, na Słowacji i w Beskidzie Śląskim.

Po wznowieniu pracy przez Uniwersytet Jagielloński kontynuował studia, które w skróconym trybie zakończył w roku 1947, uzyskując dyplom magistra praw UJ nr 5388. Równoległe studiował w Akademii Handlowej w Krakowie, którą ukończył w tym samym roku.

Po magisterium Jerzy Senkowski rozpoczął aplikację w Sądzie Okręgowym w Krakowie, ale już w roku akademickim 1947/48 został młodszym asystentem profesora Jakuba Sawickiego w Katedrze Historii Ustroju Polski na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

W Warszawie poza obowiązkami asystenta, polegającymi na prowadzeniu ćwiczeń, uczestnictwie w prowadzonym przez prof. J. Sawickiego seminarium i asystowaniu przy egzaminach, J. Senkowski podjął badania nad genezą skarbu publicznego w Polsce. Zatrudnił się też w Centralnym Zarządzie Przemysłu Drzewnego (CZPD) na stanowisku szefa Działu Organizacyjno-Prawnego i kontynuował dwuletnią aplikację sądową. W 1951 r. zwolniono go z Uniwersytetu Warszawskiego za przynależność do AK. Skutki zwolnienia rozciągały się także na CZPD. Byłemu asystentowi umożliwiono pracę w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Został kontraktowym archiwistą. Z zadań wywiązywał się na tyle dobrze, że w 1953 r. powierzono mu obowiązki dyrektora Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Warszawie. Nie był ówczesnie zainteresowany historią najnowszą i już po roku powrócił do AGAD, gdzie został kustoszem i kierownikiem Publicznej Pracowni Naukowej. W 1955 r. dopuszczono go ponownie do nauczania historii państwa i prawa polskiego, ale... na Wydziale Prawa Wojskowego Wojskowej Akademii Politycznej im. F. Dzierżyńskiego w Warszawie. W wyniku wydarzeń Października 1956 r. powrócił na Uniwersytet Warszawski na stanowisko adiunkta.

Sytuacja, w jakiej się znalazł po zwolnieniu z Uniwersytetu, okazała się paradoksalnie sprzyjać naukowemu debiutowi: miał codzienny kontakt z archiwaliami, a systematyczne spo-

tkania z prof. Jakubem Sawickim na prowadzonym przezeń seminarium źródłoznawczym pozwalały mu zgłębiać arkana warsztatu na tekstach łacińskich.

Jerzy Senkowski w sposób naturalny podjął tematykę źródłoznawczą. Pierwszą pracę napisaną wspólnie ze Zbigniewem Wójcikiem: *Akta komisji Starostwa Puckiego z 1635 roku* opublikował w 1953 r. Artykuły o przechowywanych w AGAD materiałach do organizacji polskiej siły zbrojnej w drugiej połowie XV w. oraz do genezy skarbu publicznego w Polsce zapowiadały napisany do *Przewodnika po zespołach AGAD* (wyd. 1958 r.) rozdział o *Aktach skarbowych Rzeczypospolitej*. W 1960 r. wyszło opracowane przezeń wspólnie z Ireną Sułkowską studium *Archiwum dokumentowe miasta Kalisza*, a rok później praca *Lustracja poradnego i rejestr łanów województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego z roku 1489*.

Prawdopodobnie z inspiracji prof. J. Sawickiego Jerzy Senkowski zajął się edycją źródeł. Przygotował do druku zaplanowaną na 45 arkuszy Księgę Sądu Górniczego w Olkuszu z lat 1364-1578. Mimo pozytywnych opinii projekt został jednak zarzucony. Sukcesem skończyły się natomiast w 1959 r. starania o wydanie *Księgi skarbowej Janusza II księcia mazowieckiego z lat 1477-1490* (PWN Warszawa, br.).

Zainteresowania Jerzego Senkowskiego koncentrowały się wówczas na problematyce skarbowości. Zaowocowały rozprawą *Skarbowość Mazowsza od końca XIV wieku do 1526 roku*. Na jej podstawie Rada Wydziału Prawa UW nadała Mu w 1962 r. stopień doktora nauk prawnych. Promotorem był Jakub Sawicki.

Monografia o skarbowości Mazowsza, opublikowana przez PWN w 1965 r., doczekała się bardzo pozytywnych recenzji. „Autor – pisała Anna Sucheni-Grabowska – omawia mazowiecki system skarbowy na tle koronnego, wprowadzając niejednokrotnie przy tej sposobności nowe, oparte na źródłach archiwalnych spostrzeżenia w dziedzinie urzędów koronnych.” (...) „Zarówno rzeczowe, jak i chronologiczne ramy pracy zostały zakrojone na miarę syntetyczną, co stanowiło zadanie trudne w warunkach, gdy dla rejestrowanych kwestii brak było z reguły miarodajnych stwierdzeń naukowych. Większość z nich jest rezultatem własnych badań źródłowych autora”. W rezultacie: „*Skarbowość Mazowsza* stanowi duże osiągnięcie naukowe. Jeżeli nawet niektóre tezy Autora zostaną ujęte odmiennie w świetle nowych metod badawczych czy nowo odkrytych źródeł, książka Jerzego Senkowskiego pozostanie obok *Studiów nad urzędnikami mazowieckimi* A. Wolffa, *Studiów nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie* W. Pałuckiego oraz *Skarbowości w Polsce za Stefana Batorego* A. Pawińskiego rozprawą tego rzędu, do której badacze regionu mazowieckiego i skarbowości polskiej będą ustawicznie sięgać, by w niej znaleźć podstawy dla dalszych naukowych ustaleń” („Kwartalnik Historyczny”, R. 74; 1967, nr 4).

Dzięki kontaktom prof. J. Sawickiego ze środowiskiem historyków prawa Uniwersytetu Wiedeńskiego na czele z prof. Hansem Lentze, Jerzy Senkowski, biele mowiący po niemiecku, wyjechał na roczne stypendium do Wiednia. Zbierał tam materiały do rozprawy habilitacyjnej o ochronie prawnej wynalazków i praw wynalazców w dziejach Polski na tle europejskim. Wiedeńscy koledzy wyrażali się o nim z uznaniem i sympatią, a Institut für österreichische und deutsche Rechtsgeschichte wielokrotnie go zapraszał do Wiednia z wykładami.

Niestety, po powrocie ze stypendium rozpoznano u Niego otwartą gruźlicę. Leczenie trwało rok. W tych warunkach zapowiadana na 1967 r. praca habilitacyjna nie została ukończona. Natomiast Jerzy Senkowski przyjął kierownictwo Punktu Konsultacyjnego Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. Decyzja ta otworzyła w jego karierze uniwersyteckiej nowy rozdział.

Kiedy w końcu roku 1968 r. została utworzona w Białymstoku Filia Uniwersytetu Warszawskiego, Jerzy Senkowski został mianowany przez Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego docentem etatowym w Instytucie Historii Prawa oraz powołany na prodziekana Wydziału Prawa i Administracji UW do spraw Oddziału Filii UW w Białymstoku. Powierzono Mu uruchomienie dziennych zawodowych studiów administracyjnych i skompletowanie w Filii etatowych nauczycieli akademickich dla tego kierunku. Zadania organizacyjne pochłonęły Go bez

reszty. Po trzech latach intensywnej działalności organizacyjnej J. Senkowski, zmęczony dojazdami, ale także odcięty od źródeł i możliwości pracy naukowej, poprosił o zwolnienie z obowiązków. Ówczesny rektor UW Z. Rybicki, pełen uznania dla talentów Jerzego Senkowskiego na polu organizacji nauki, od razu włączył Go do prac nad urzeczywistnieniem swego kolejnego pomysłu, mianując zastępcą organizatora Instytutu Zarządzania UW. Publikacje naukowe J. Senkowskiego z tego okresu: *Kodyfikacja prawa górniczego dla kopalni kieleckich biskupa krakowskiego z 1628 roku* (1968), *Zachowane rejestry pogłównego z 1590 roku* (1970), a także opracowanie edycji *Uniwersału poboru pogłównego* (1970) – to pokłosie wcześniejszych badań.

Temat rozprawy habilitacyjnej, do której po przerwie powrócił, Jerzy Senkowski zawęził do ochrony praw wynalazców w Drugiej Rzeczypospolitej. Zmiana była następstwem jego zasadniczej decyzji o przeorientowaniu warsztatu naukowego w kierunku problematyki ustroju i prawa, zwłaszcza gospodarczego II Rzeczypospolitej, łącznie z okresem II wojny światowej i okupacji ziem polskich. Podjął ją w odpowiedzi na potrzeby studentów, w warunkach zauważalnego otwarcia tej problematyki dla badań naukowych i dyskusji, jakkolwiek nie można wykluczyć wpływu bardziej prozaicznej motywacji, to jest wspólnej troski pracowników Instytutu Historii Prawa UW o pozyskiwanie seminarzystów oraz słuchaczy konwersatoriów i wykładów specjalizacyjnych na Wydziale nastawionym na kształcenie dla potrzeb praktyki prawniczej.

Pracy habilitacyjnej nie ukończył. Powodem, jak można przypuszczać, były problemy rodzinne i w konsekwencji swoista ucieczka w obowiązki administracyjne. Od września 1972 r. objął na Wydziale Prawa i Administracji UW nowo utworzone stanowisko kierownika studium stacjonarnego, zdobywając wielką popularność i sympatię młodzieży akademickiej.

W 1975 r. doc. Senkowski został prodziekanem Wydziału Prawa i Administracji, oddelegowanym na stanowisko Pełnomocnika Rektora do spraw Toku Studiów. W następnej kadencji (1978–1981), tak samo formalnie umocowany, został Pełnomocnikiem Rektora UW do spraw Kontaktów z Instytucjami Gospodarczymi, Administracyjnymi i Społecznymi. Pomysł, inspirowany rozwiązaniami zagranicznymi, w warunkach polskich był nowością. Współpraca z otoczeniem była odczuwalną potrzebą Uniwersytetu, ale gospodarka planowa nie pozostawiała wiele miejsca na samodzielne inicjatywy. Trudności potęgowały pogarszające się wyniki gospodarcze, a kryzys 1980 r. przejściowo uczynił ją bezprzedmiotową.

W kolejnej dekadzie J. Senkowski skupił się na działalności dydaktycznej. Podjął wówczas prace nad przygotowaniem nowych wykładów specjalizacyjnych i konwersatoriów. Obok wykładów kursowych prowadził m.in. wykłady specjalizacyjne: „Historia polityczna Polski Odrodzonej”, „Położenie prawne Żydów w dawnej Polsce”, „Sytuacja prawna mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939” oraz „Polskie Państwo Podziemne 1939–1945”. Zajęcia te prowadził w kilkuletnich cyklach. Wysłuchało ich co najmniej dwa tysiące czynnych dziś zawodowo prawników zainteresowanych przeszłością własnego kraju. Dla adeptów archiwistyki, na zaproszenie Instytutu Historycznego UW, wykladał „Historię instytucji polityczno-prawnych”. Do wybitnych osiągnięć Jerzego Senkowskiego na polu dydaktyki uniwersyteckiej należały seminaria magisterskie, cieszące się zawsze zainteresowaniem. Ich plonem było wypromowanie ponad 300 magistrów. Jednym z nich jest piszący te słowa, a docent Senkowski został następnie promotorem w moim przewodzie doktorskim.

W tym okresie J. Senkowski aktywnie zaangażował się we współpracę naukową z zagranicą. Nowym impulsem okazał się trzymiesięczny pobyt we Francji w 1978 r. na stypendium w École Pratique des Hautes Études. Podstawą dla stypendium była praca nad książką nt. *Trybunału Koronnego i jego miejsca wśród imnych sądów najwyższych Europy XVI i XVII w.* Nawiązał wówczas kontakty z kilkoma ośrodkami historyczno-prawnymi we Francji i został przyjęty do Société d’Histoire du Droit oraz Société du Droit Canonique.

Pracę o Trybunale Koronnym Société d’Histoire du Droit przyjęło w 1982 r. w poczet swoich wydawnictw i w związku z tym Jerzy Senkowski wyjechał na rok do Francji. Zapowia-

danej książki nie ukończył, pozostał jednak czynnym członkiem stowarzyszenia, występując z referatami na kilku organizowanych przez nie kongresach, Journées Internationales d'Histoire du Droit. Występował także z referatami na innych francuskich imprezach historyczno-prawnych, m.in. na Uniwersytecie Paris V w ramach obchodów 200-lecia Rewolucji Francuskiej; na konferencji Towarzystwa Historii Idei i Badań nad Religią; na konferencji w Saline Royale d'Arc-et-Senans, poświęconej historii skarbowości. Na zaproszenie dyrekcji Stacji Naukowej PAN w Paryżu wygłosił odczyt nt. położenia prawnego Żydów w dawnej Polsce.

Dopełnieniem aktywności na kongresach były wykłady: na Uniwersytecie Paris II, dwukrotnie na Uniwersytecie w Poitiers oraz w École Supérieure des Science Économiques et Commerciales w Cergy-Pontoise pod Paryżem, gdzie przez 4 wiosenne semestry był *visiting professor*.

Jerzy Senkowski nawiązał również rozległe kontakty naukowe z uniwersytetami niemieckimi. W 1985 r. gościł z wykładem na Uniwersytecie w Marburgu. Uczestniczył następnie w zorganizowanej przez prof. Romana Schnura w Tybindze (1986 r.) konferencji *Die Rolle der Juristen in der Entstehung des modernen Staates*. Jego wystąpienie spotkało się z dużym zainteresowaniem i zaowocowało zaproszeniami do Bielefeld (1988 r.) oraz do Ratzfzbonny (1989 r.).

J. Senkowski był niewątpliwie znakomitym „towarem eksportowym” polskiej nauki historyczno-prawnej. Dobrze wypadał zwłaszcza na kongresach: interesująco przemawiał, łatwo nawiązywał kontakty, lubił dyskusje i kulturalowe rozmowy. Niestety, nie starczało mu sił, by ogłosić drukiem większą część przygotowanych referatów, dla których po wygłoszeniu tracił zainteresowanie.

W 1991 r. J. Senkowski przeszedł na emeryturę. Zatrudniony na części etatu prowadził seminarium magisterskie i wykład specjalizacyjny. Wykładał również historię instytucji na studiach podyplomowych archiwistyki w Instytucie Historycznym UW. Zwracając się ku swym dawniejszym zainteresowaniom, J. Senkowski włączył się w prowadzone przez Instytut Historii PAN prace nad rozszerzonym wydaniem II tomu *Volumina Legum*. Pracował również nad książką o położeniu prawnym Żydów w dawnej Rzeczypospolitej, do której zebrał obfite materiały, przygotowując wykład specjalizacyjny. Niestety i tej książki nie ukończył, a napisany do *Polskiego słownika biograficznego* biogram swego Mistrza okazał się ostatnią pracą, którą zdołał ogłosić drukiem.

W 2002 r. wskutek powikłań po banalnym zabiegu ortopedycznym musiano Mu amputować nogę. Nie pogodził się z perspektywą życia na wózku inwalidzkim w przestrzeni własnego mieszkania. Rozpoczął godną najwyższego szacunku walkę o powrót do aktywności uniwersyteckiej. W oddanej Mu do dyspozycji sali na parterze co tydzień prowadził wykład specjalizacyjny. Udało Mu się wytworzyć przekonanie o stabilności swego stanu zdrowia. Wiadomość o Jego śmierci nie była więc spodziewana. W testamentie przeznaczył swoje mieszkanie na potrzeby Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

Jerzy Senkowski był kawalerem Oficerskiego i Kawalerskiego Krzyża Orderu Odrodzenia Polski oraz Złotego Krzyża Zasługi. Najbardziej jednak cenił sobie odznaczenia wojskowe, które otrzymał za działalność w wieku lat kilkunastu: Krzyż Partyzancki i nadane przez Rząd londyński Brązowy Krzyż Zasługi z Mieczem oraz Krzyż Armii Krajowej. Posiadał Złotą Odznakę Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz odznakę „Zasłużonego dla Białostoczczyzny”. Był również trzykrotnym laureatem Nagrody Ministra II i III stopnia za osiągnięcia w pracy naukowej i dydaktyczno-organizacyjnej.

ROMUALD KRACZKOWSKI (Warszawa)